

Sorina FLOREA (DARIE)

NEOLOGISME, XENISME ȘI PANCRONISME ÎN *SĂRMANUL DIONIS*, DE MIHAI EMINESCU

Caracterul variat, dar întotdeauna adecvat la funcțiile semantice textuale, al vocabularului poeziei eminesciene se manifestă atât în întregul operei sale, cât și, de multe ori, în cadrul aceluiași text. Susținem această afirmație referindu-ne la vocabularul poeziei *Cugetările Sărmanului Dionis* (1872), avînd în vedere clasificarea lui, după criteriul temporal, în *neologisme* – „împrumuturi lexicale adaptate, din limbi moderne și creații interne, în ultimele două secole”, *xenisme* – „lexeme și sintagme împrumutate, dar intenționat neadaptate, precum și *unități semnificative pancronice* sau *pancronisme* – „cele care au străbătut fie întreaga istorie a limbii române, fie cea mai mare parte a ei, și, neîndoielnic, vor continua să fie utilizate (vezi Petru Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Editura Tehnopress, Iași, 2000). Coexistența lexemelor din cele trei categorii, în această poezie se explică prin implicarea ironică a hazului în necazul material, subiectul ei.

O statistică recentă, pe baza *Micului dicționar al limbii române*, volumele I-IV, 2001 – 2003, stabilește cifra de 115 neologisme introduse de M. Eminescu, în limba română, prin poezia lui antumă, cifră semnificativă, deși nu foarte impresionantă, dacă o raportăm la aceea, mai mare de 400, atribuite lui Titu Maiorescu, după altă investigație. La aceste 115 neologisme, se adaugă alte cel puțin 100 de neologisme din poezia postumă sau preluate de la înaintași și contemporani ai săi, fapt care arată că elementul neologic și cel popular, preponderent pancronic, coexistă complementar în poezia sa, precum și, în mare măsură, în proza sa politică, literară etc.

În poezia citată sunt neologisme: verbul *inspiră* și substantivul *bard* - în emistihul: „te *inspiră*, cîntă *barde*” - substantivul *secol* - „bani n-am mai văzut de-un *secol*” - substantivele *regat* și *țigară* - „un *regat* pentr-o *țigară*”, substantivul *himeră* - „s-umplu norii de zăpadă/ Cu *himeră*”; apar și neologismele *melancolic*, precum și *medita* - „la

curcan vîntă-i creasta/ Și cu pasuri *melancolici meditănd* împlă-n ogradă.”.

Există, așadar, numai în primele două strofe ale poeziei, opt neologisme în versurile citate, din care cinci sunt substantive, două sunt verbe, iar unul este adjectiv. Alte neologisme, din versurile ce urmează, sunt, în ordinea din text: *superb*, *palat*, *promenadă*, *gentil*, *cavaler*, *frânzuzește*, *blazat*, *ornic*, *idee*, *fantezie*, *amor*, *poet*, *odă*, *tragic*, *a heiniza*, „a scrie poezii în maniera poetului german H. Heine” (din care Eminescu a tradus și care l-a influențat, parțial), cuvînt format, de la numele poetului, cu sufixul neologic *-iz(a)*. Alte neologisme din cadrul aceleiași poezii sunt: *filosof*, *prelegere*, *ideal*, *generos*, *templu*, *destin*, *ateu*, *favor*, *armonie*, *poezie*. Și cuvîntul *motănimie* și *mîțesc*, create de poet, de la cuvîntul *motan*, respectiv *mîță* la care s-a adăugat sufixul *-ime*, la primul și *-esc*, la al doilea, sunt moștenite din latină, fapt care susține opinia că se pot forma cuvinte noi și cu unități semnificative din fondul tradițional, nu numai cu elemente neologice. În poezie sunt identificabile aproximativ 35 de neologisme, adică un număr mare, dacă ne raportăm la o singură poezie cu 64 de versuri.

Rolul comun al neologismelor este de a denumi elementele cadrului intelectual contrastant, dar și complementar, la cel material. Xenismele lexicale sunt mult mai puține, doar două, unul firesc fiind *rendez-vous*, termen preluat din franceză, însemnînd *întîlnire cu cineva cunoscut*, iar celălalt fiind o expresie din limba latină, pe care a împrumutat-o din greacă- *anathema sit!*, adică *blestem*, *afurisenie să fie asupra cuiva* (accentul căzînd pe silaba a doua, *-na*). Ambele xenisme au sens metaforic, bazat pe transfer din sfera uman în categoria neuman, referința făcîndu-se la *motan*.

Există și al treilea xenism, sintactic, „(ei) *tem iadul*”, după fr. (*ils/ elles*) *crain*t l'enfer, în care verbul este tranzitiv și complementul lui direct este *iadul*, înțelesul fiind că (ei) *se tem de iad*. Aceasta

este construcție sintactică tradițională, iar calcul sintactic i-a fost necesar lui Eminescu, din motive prozodice. *Barbarismele* absentează din textul luat în discuție. Ele reprezintă „împrumuturi și creații lexicale neadaptate și dispărute după aproximativ o generație”, unele apărând, în număr mic, în proza politică a lui M. Eminescu.

Pancronismele și, în general, unitățile semnificative din fondul lexical tradițional sunt cele mai multe. În ordinea din text, și numai în prima strofă, ele sunt următoarele: interjecția *ah!*, substantivul *garafă*, adjectivul *pîntecos*, adverbul *doar*, prepoziția *de*, substantivul *sfeșnic*, verbul *e*, adverbul *mai*, adjectivul *bun*, conjuncția *și*, adjectivul *mucos*, substantivul *lumînare*, verbul *a sfîrîi*, substantivul *săul*, pronumele *și* și *-l*, verbul *arde*, prepoziția *în*, substantivul *sărăcie*, pronumele *te*, verbul *cîntă*, substantivul *ban*, adverbul *nu*, verbul auxiliar *am*, verbul *vedea*, numeralul *un*, substantivul *vin*, verbul *bea*, substantivul *lună*.

În strofa a doua se întîlnesc: prepozițiile *pentru*, *la*, *cu*, conjuncția *să*, verbul *umple*, substantivul *nor*, substantivul *zăpadă*, conjuncția *dar*, adverbul *unde*, verbele *scîrîi*, *miaună*, *umblă*, substantivele *vînt*, *fereastră*, *pod*, *motan*, *curcan*, *creastă*, *pas*, *ogradă*, adjectivul *vînat*, adică 21 de lexeme și de „cuvinte gramaticale”, care, împreună cu cele 29, din prima strofă, ajung la un număr de 50 de cuvinte din fondul lexical tradițional. Numărul acestor cuvinte este mai mare decît cel al neologismelor, dacă privim poezia în ansamblu.

Există, de asemenea, frazeologisme populare: „greu li-i”, „mi-i frig”, „ar fi la aman” și interjecțiile populare: *ah!*, *uh!*, *bruh!* *vai*, *o*, *îi!* *haram*.

Există și forme flexionare populare și familiare, precum *-i* (forma literară fiind *este*), forme arhaice, precum *chiară*, acest din urmă cuvînt continuînd termenul lat. *clara*, însemnînd *limpede*, *curată*, care a căpătat forma *chioară*, în sintagma *apă chioară*, adică *apă fără ingrediente* (*chior*, avînd etimonul în limba turcă, *kjor*), sensul din text al cuvîntului este de „*inconsistent*”.

În strofele a treia, a cincea și a șaptea, toate cuvintele aparțin fondului tradițional:

„Uh! ce frig...îmi văd suflarea, - și căciula cea de oaie

Pe urechi am tras-o zdravăn -, iar de coate nici că-mi pasă,

Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă

De năvod – cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.”

„Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen

Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele!

Greu li-i de mindir de paie, și apoi din biata-mi piele

Nici că au ce să mai sugă (...).”

„Bruh! mi-i frig. – Iată pe mîna cum codește-un negru purec;

Să-mi moi degetul în gură – am să-l prind – ba las săracul!

Pripășit la vreo femeie, știu că ar vedea pe dracul,

Dară eu – ce-mi pasă mie – bietul „îns!” la ce să-l puric?”

Cugetările sărmanului Dionis nu este o capodoperă, însă se citește și se recitește cu plăcere, deoarece surprinde scene tipice din viața unui poet, Dionis, care trăiește în condiții materiale precare, chiar sordide, compensate însă prin evadare în fantezia la nivel superior.

Afirmăm că neologismele, xenismele și elementul lexical și gramatical popular se îmbină armonios, pentru a exprima o anume ipostază a existenței umane, în cadrul autoironiei, umorului și sarcasmului.

